

Оксана ПАСІЦЬКА

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМИСЕЛ ЛЬВОВА У 1920–1930-х РОКАХ

Охарактеризовано стан розвитку та особливості українського промислу у міжвоєнному Львові. Зокрема проаналізовано заходи щодо пропаганди української індустрії. На основі періодики та неопублікованих архівних матеріалів показано процес створення та функціонування українських підприємств, які були для українців не лише місцем праці, а й формування національної свідомості та надавали можливість конкурувати з поляками та євреями Львова.

Ключові слова: український промисел, підприємство, кооператив, фабрика, Львів, розвиток.

У міжвоєнному Львові зосереджувалися центральні сільськогосподарські, торговельні та ремісничо-промислові установи. У цей період розширювалася територія міста, удосконалювалася міська мережа громадського транспорту та комунальні служби. Незважаючи на негативний вплив на розвиток міста таких чинників, як обмеження державного фінансування, економічна криза 1929–1933 рр., у Львові продовжували функціонувати старі та створювали нові великі, середні, дрібні ремісничі та промислові підприємства, організовували виставки-ярмарки “Східні торги”. Українська громада, яка кількісно займала третє місце після поляків та євреїв, відіграла важливу роль в економічному поступі міста. Українці були власниками низки ремісничо-промислових підприємств, чисельність яких у 1920–1930-х років поступово збільшувалася. “Український промисел розпростер широко крила до вірлиного лету, щоб раз і назавжди залишити черепашний хід. На своєму шляху зустрічає він нераз важкі колоди – перепони, що зупиняють його стихійний рух, але ж скільки дає життєвого досвіду й гарту плавби проти розбурханих хвиль?”¹ – так писав ілюстрований часопис “Новий час” у 1938 р. про особливості та перспективи розвитку української промисловості у Галичині.

Економічні, громадські установи та організації займалися активною пропагандою українського промислу. На початку 1930-х років у Львові було створено Комітет розбудови української промисловості (КРУП), який тісно співпрацював з іншими економічними установами. КРУП інформував населення про проблеми промисловості, рекламував виробу українських підприємств. 8 травня 1933 р. організовано виставку українського промислу в “Центросоюзі”. У ній взяло участь 40 фірм, з яких 18 – кооперативні. Виставку відвідало 3 965 осіб, зокрема – 1 327 дітей шкільного віку².

¹ Новий час. – 1938. – 28 січня.

² Діло. – 1933. – 10 травня; 14 червня.

22–29 квітня 1934 р. зусиллями КРУП, Союзу українських споживчих кооперативів, місцевої філії Українського технічного товариства організовано велику “Виставку української промисловості” у Станиславові, яку відвідало близько 8 тис. глядачів. Спеціально для цієї події Комітет видав книжку “Український промисел”. У виставці взяло участь 41 підприємство, зокрема зі Львова – 28, зі Станиславова – 10, з інших міст – 3³. 4 березня 1936 р. у Львові в приміщенні “Народного дому” відбувся черговий так званий “Показ українських промислових виробів”, який відвідало 15 000 осіб. У показі були представлені вироби 53 відомих приватних підприємств та кооперативів зі Львова та інших міст⁴. Найширше було репрезентовано харчовий, легкий, хімічний та паперовий промисли.

14 жовтня 1934 р. у місті з метою пропаганди українського промислу і за підтримки “Української захоронки” влаштовано так званий “Дитячий ярмарок”, де свій товар представили відомі українські фірми та кооперативи. Продавцями на ярмарку були діти, які дзвінким голосом вигодували: “Паста “Елегант” найкраща в світі”, “Цукерки й медяники “Фортуни” 2 за 5 сотиків!” У перерві діти розважали глядачів “Танком малих бурлак”, “Циганським танком”, танком “Козачок” та іншими розвагами⁵.

Для ознайомлення з кооперативним рухом та виробництвом 25 червня 1939 р. з ініціативи КРУП при робітничому кооперативі “Амета” влаштовано “Вечори кооперативного виробництва”⁶. Таким чином українська громадськість демонструвала свою економічну організованість та пропагувала кооперативний рух серед робітництва.

Завдання та значення промислових виставок і різних економічних заходів влучно окреслив у промові В. Білинський: “...в началі нашому – стати підметом у всіх ділянках нашого суспільно-громадського життя. Цим разом за нами спроба показати українському громадянству рідні фабрики. Здобути віру у власні сили, заохотити жити в теперішніх обставинах самостійним економічним життям – це наші скромні побажання. Перше нам вповні вдалося. Найбільші песимісти вийшли від нас повні віри в наші сили, бо наглядно побачили, що ми молода нація, повна невичерпаних сил і можливостей”⁷. Виставки були доказом того, що українці – не тільки хороші рільники, а й промисловці. Подібні заходи відігравали важливу роль в самоусвідомленні українського населення, зацікавленні своїм виробництвом та в реалізації гасла “свій до свого по своє”.

Зазначимо, що у міжвоєнному Львові розвивалися не лише українські кооперативи (“Центросоюз”, “Маслосоюз”, “Кооператив інженерських робіт”, “Народна торгівля” та ін.), а й невеликі підприємства, кожне з яких мало свою історію та славилось своєю продукцією. Вони представляли здебільшого харчовий, легкий, будівельний, хімічний промисел у краю.

Харчовий промисел у Львові репрезентували “Маслосоюз” (молоко, сир, масло, сметана), “Центросоюз” (м’ясні вироби, чай), “Пласт” (порошок до печива, ванільний цукор, олійки), а також дрібні підприємства, зокрема “Астра” (оцет), “Кама” (сіль), “Міка” (приправи до м’яса), “Продукція” (повидло), “Ема” (солодоці), “Титан” (оцет), пекарні “Золотий колос”, “АС” та “Якір”, “Фортуна нова” та інші.

³ Новий час. – 1934. – 9 травня.

⁴ Там само. – 1936. – 6 березня.

⁵ Торгівля і промисел. – 1936 р. – 15 березня; 1–15 квітня.

⁶ Новий час. – 1934. – 17 жовтня.

⁷ Господарсько-кооперативний часопис. – 1939. – 13 серпня.

1931 р. засновано єдину у Львові найбільшу в Галичині українську кооперативну пекарню “Золотий колос”. Спочатку вона займалася перепродажем печива, а з 1933 р. торгувала власною випічкою, що сприяло збільшенню прибутків. Денно у “Золотому колосі” випікали 2 000 буханок хліба та 6 500 булок. Збували товар переважно львівські та приміські кооперативи⁸.

У 1932 р. українські урядовці за сприяння товариства українських приватних службовців “Супруга” та РСУК заснували кооперативну фабрику домашньої кави “Суспільний промисл”. Вона славилася напоєм із цикорію, солодовою кавою “Луна” та ячмінною підмінкою до кави “Пражінь”, які приваблювали споживача смаком, ароматом та помірними цінами. Продукцію фабрики збували через “Центросоюз” та “Народну торгівлю” здебільшого у сільських місцевостях. Так, у 1933 р. продали 40 020 кг цикорієвого напою “Луна”, зокрема через “Центросоюз” – 64,8 %, “Народну торгівлю” – 19,8 %, інші кооперативи – 2,3 %, а приватні купці продали 13,1 % продукту⁹. У 1935 р. виробництво збільшилося вдвічі. Якість виробів покращувалася, а завдяки рекламі продукція все частіше потрапляла до споживача:

*“Луна”-цикорія
І “Пражінь” – підмінка кави
Українським продуцентам
В світі додавають слави.*

У Львові та в регіоні славилися солодощі української кондитерської фабрики “Фортуна нова”, засновницею і власницею якої була К. Авдиківич. Із цим підприємством конкурували інші львівські кондитерські фабрики. “Фортуну нову” фінансово підтримували А. Шептицький, К. Шептицький, Т. Войнаровський та керівники “Народної торгівлі”¹⁰. З 1924 р. “Фортуна нова” знаходилася на вул. Кордецького (тепер – вул. Олени Степанівни), а в крамниці на вул. Руській продавали солодощі. Окрім цукерок, тут виробляли смачний мармелад, печиво. Більше 60 % продукції збували українським кооперативам, 39 % – приватним торговцям¹¹. Про “Фортуну нову” та її солодощі у часописах писали:

*Вже у лісі зародились
Червоні суніці,
Але я їх не збираю,
Бо маю “квасниці”.
Їх “Фортуна” виробляє
З різним ароматом,
Як за 10 грошів купити,
Маєш їх багато.*

У 1933–1934 рр. кооператив “Продукція” у “Фортуні новій” розпочав виробництво повидла, а наприкінці 1934 р. у Львові створено окрему фабрику овочевих паст “Продукція” під керівництвом Ю. Галяревича, Е. Бирчака, Р. Рудницького, де

⁸ Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 29 березня.

⁹ Там само. – 1934. – 11 березня.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України). – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1030. – Арк. 14–22, Діло. – 1931. – 4 грудня.

¹¹ Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 2 лютого.

виробляли різне повидло, джеми, соки, мармелад і т. п.¹². Там працювали робітники з міста та з провінції.

Упродовж 1930-х рр. у Львові діяла єдина українська фабрика муштарди (приправ) “Міка”, засновниками якої були Є. Якимів та М. Петруняк. Продукція “Міки” була якісною і різноманітною, покупці охоче її купували. Важливу роль відігравав і кооператив “Рій”, створений у 1926 р. Уже в 1930-х рр. став членом РСУК. “Рій” намагався організувати українських пасічників та створити філії по всій Галичині¹³. Його основними завданнями були: постачання членам необхідної сировини та приладдя; купівля та продаж меду; видання брошур про корисні та лікувальні властивості меду.

У міжвоєнний період робітників легкого промислу згуртувала жіноча спілка “Труд”, заснована 1900 р. з ініціативи В. Нагірного під назвою “Жіноча спілка промислова “Труд”, зареєстрована з обмеженою порукою” на зразок українського кооперативу “Народна торгівля” та польського товариства “Praca kobiet”¹⁴. Товариство “засновувало і вело робітні, відкривало склади, крамниці, купувало і продавало різні матеріали до жіночих робіт, посередничало у торгівлі виробів промислу домашнього і фабричного...”¹⁵.

Спочатку нею керували “її ідейний батько та активний засновник” В. Нагірний, а також І. Кокорудзова, М. Білецька, згодом Г. Шухевичева¹⁶. У роки найбільшого розвитку до спілки належало 350 членів. Вона працевлаштувала 80 людей у таких робітнях: суконь, костюмів, плащів, білизни, салону мод, гаптування тощо. На рік працівниці “Труду” виконували приблизно 2 000 замовлень. Особливо популярною серед українського жіноцтва була майстерня з пошиття суконь, якою керувала Е. Олесницька¹⁷. Кравчині також шили одяг на замовлення, зважаючи на індивідуальні вимоги клієнтів.

Про успіхи “Труду” у розвитку легкого промислу свідчать золоті медалі за експонати, виставлені на виставках у 1909 р. у Стрию, 1911 р. – Одесі, 1912 р. – Коломиї. Вироби робітниць (жіночий, чоловічий, дитячий одяг, білизна, вишивки) рекламували на виставках у Станиславові (1926), Стрию (1927), Копичинцях (1928)¹⁸.

Українські працівниці “Труду” (кравчині, моднярки, капелюшниці, кушніри) у співпраці зі “Союзом українок”, кооперативом “Українське народне мистецтво”, різними львівськими фірмами влаштовували у 1920–1930-х роках у Львові так звані “ревії мод” (покази мод), рекламуючи модерний одяг з українськими національними елементами¹⁹. “Трудівці” організовували вечори народного одягу та виставки не тільки у Львові, але й Варшаві, Празі, Чикаго²⁰. На показах представляли також одяг інших

¹² Новий час. – 1935. – 5 квітня.

¹³ Господарсько-кооперативний часопис. – 1931. – 18 жовтня.

¹⁴ ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1667. – Арк. 134

¹⁵ Там само. – Ф. 146. – Оп. 58. – Спр. 1359. – Арк. 3.

¹⁶ Там само. – Спр. 1358. – Арк. 7 зв., 8.

¹⁷ Діло. – 1934. – 5 квітня.

¹⁸ Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – 25 травня.

¹⁹ Діло. – 1933. – 22 червня; Новий час. – 1937. – 8 лютого.

²⁰ Цимбалюк О. “Труд” – жіноча кравецька школа / О. Цимбалюк. – Львів: СП “БаК”, 1998. – С. 17–19.

українських фірм, який прикрашали квіти з фірми “Мак”, хутро з фірми “Хром” і Глушевського, шарфи і рукавички кооперативу “Базар”, капелюшки, рукавички з українських моднярських салонів “Мак”, “Мікі”, Бережницької²¹.

Другим важливим жіночим робітничим осередком був промисловий кооператив “Українське народне мистецтво”, який знаходився на пл. Ринок, 39. Його робітники (близько 150 осіб) займалися вишиванням, килимарством, різьбою по дереву, писанкарством та ін. Надзвичайно популярними були у Львові вишивані рушники, сорочки, скатертини, подушки тощо. Свої вироби рекламували на виставках народних тканин та вишивок, організованих спільно з музеєм НТШ, “Українською захоронкою” у Львові, а також у Станиславові, Дрогобичі, Заліщиках, Варшаві, Данцігу, Празі, Чикаго²². У 1931 р. Кооператив відкрив крамницю у Львові на вул. Костюшка, 1а, а згодом ще одну – у Варшаві²³. “Українське народне мистецтво” у Львові активно підтримувало кооператив галантерейних виробів “Базар”.

Легкий промисел у місті представляли й інші підприємства, зокрема шапкарня українських інвалідів, створена у 1929 р. під керівництвом майстра П. Балущького. У 1930 р. у ній пошили 2 583 шапки “українки” (поєднання “мазепинки” і “києвлянки”) та 618 “мазепинок”, у 1931 р. – 3 209 “українок” і 813 “мазепинок”. Головні убори були популярними не лише у Галичині, а й на Волині, Підляшші, Поліссі. Українці працювали також у шевській майстерні інвалідів, в якій ремонтували черевики, снігівці, калоші²⁴. Із 1933 р. у Львові функціонував шевський кооператив “Дерма”, створений з ініціативи П. Ціхановського, ревізора РСУК І. Филиповича, представника “Міщанського братства” І. Моцейовського. У ньому працювало 25 членів²⁵. У 1932 р. у Жовкві відкрили кооператив “Шевська будучність”, до якого входило 30 членів-шевців, які займалися пошиттям взуття. Це об’єднання тісно співпрацювало із львівськими підприємствами та кооперативом “Гарбарня” у Яворові, де замовляли сировину²⁶.

До розвитку української промисловості не був байдужий пластовий уряд, який у міжвоєнний період виступав із лозунгом: “В економічному відродженні – відродження Народу”. Заснування у 1927 р. кооперативу “Пласт” було шляхом до реалізації економічних ідей. Об’єднання складалося з двох відділів: продуктового та спортивно-торговельного. Робітники продуктового відділу займалися виробництвом порошку до печива, ефірних олійок.

Серед українських підприємств легкої промисловості у Львові були відомими майстерня плетених виробів “Трикотарня”, робітня “Емка”, яка спеціалізувалася на пошитті чоловічого одягу, фірма та магазин “Ома” – з пошиття та продажу шкільного одягу, фабрика “Бористен” – на якій виготовляли головні убори.

Дещо повільніше у міжвоєнний період на західноукраїнських землях, зокрема у Львові, розвивалася текстильна та шкіряна промисловість. Крім кооперативу “Українське народне мистецтво”, у місті були відомі ткальня “Полотно”, чесальня

²¹ Новий час. – 1937. – 8 лютого.

²² Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – 29 вересня; 1938. – 20 березня.

²³ Там само. – 1936. – 28 червня.

²⁴ Новий час. – 1931. – 18 грудня.

²⁵ Господарсько-кооперативний часопис. – 1933. – 5 березня.

²⁶ Там само. – 24 грудня.

льону “Котонія”²⁷. У 1929 р. у Львові на вул. Зіморовича, 20 (тепер – Дудаєва) з ініціативи товариства “Сільський господар” створено текстильний торговельно-промисловий кооператив “Шовк”, який займався підготовкою, переробкою сировини та об’єднував фахівців шовкового промислу. Свою діяльність кооператив проводив у кількох напрямках: пропаганда, навчання, торгівля і збут сировини. Багато статей про розвиток шовківництва друкували на своїх сторінках часописи “Сільський господар”, “Український голос”, “Жіноча доля”, “Народна справа”, “Громадський голос”, “Життя і знання”, а також календарі “Сільський господар”, “Золотий колос”. Організували відчити у Львові, Бережанах, Станиславові, Турці, Городенці, Косові, Коломиї, Самборі, Чорткові, Заліщиках, Борщеві тощо²⁸.

У 1934 р. у Львові створили першу українську фабрику ниток для вишивання “Веселка”²⁹. Її відкриття мало важливу роль, оскільки вишивання є яскравою особливістю української культури. У “Веселці” виготовляли нитки різних кольорів (20) та різної товщини, які були популярними не лише у Галичині, а й за межами України. З 1935 р. на Знесінні та у Львові на вул. Словацького, 1 діяв український промисловий кооператив “Комета” (ткальня полотна). Тут виготовляли полотно з ниток бавовни, льону, конопель та займалися пошиттям білизни, рушників, скатертин, покривал. Завдяки добрій якості вироби користувалися великим попитом³⁰.

Про розвиток шкіряного промислу свідчить відкриття у 1925 р. української промислово-торгівельної спілки “Хром”, яка займалася виправкою, фарбуванням хутра (котів, кіз, баранів, зайців, кроликів, видр, лисиць і т. п.) у приміщенні на вул. Городецькій, 95 та продажем у крамниці на вул. Руській, 20. Спілка мала нове виробниче обладнання. На підприємстві працювали кваліфіковані робітники, які вивчали обробку шкіри тварин у центрах гарбарського промислу, зокрема у Чехії та Німеччині³¹. Цей промисел представляла також майстерня хутрових виробів Глушевського у Львові.

Львів – місто, яке вирізняється з-поміж інших архітектурними пам’ятками: храмами, адміністративними й житловими будинками, що сприяло пошквалюванню будівельної індустрії, яку представляли в тому числі й будівельні фірми відомого будівничого І. Левинського та братів Вчеляків.

Від липня 1931 р. у Львові діяв Кооператив інженерських робіт (далі КІР), який організували колишні студенти політехніки в Данцигу інженери А. Мілянчик, Я. Веселовський, І. Зубенко, О. Гладкий. Станом на 1933 р. у КІР функціонували чотири відділи: архітектурний, будівельний, інсталяційний та електротехнічний. Робітники архітектурного відділу виготовляли плани, проекти житлових, кооперативних приміщень, читалень, церков (будинок кооперативу “Маслосоюз”, двоповерховий будинок “Рідної школи”, приватні вілли у Львові). Будівельний відділ (найбільший) виконував замовлення із залізобетону, цегли, дерева. Зокрема, працівники КІР

²⁷ Ковальчак Г. Становище фабрично-заводської промисловості Східної Галичини в 20–30-х роках ХХ ст. / Г. Ковальчак // З історії УРСР. – Київ : В-во Академії наук УРСР, 1963. – С. 39.

²⁸ Господарсько-кооперативний часопис. – 1932. – 14 лютого.

²⁹ Новий час. – 1935. – 22 листопада; 1936. – 28 квітня.

³⁰ Діло. – 1935. – 5 листопада.

³¹ Там само. – 1927. – 31 серпня.

збудували молочарню в Калуші з модерним водно-паровим, електричним, санітарним устаткуванням; залізобетонний двоповерховий дім для жіночої гімназії “Рідної школи” у Львові; двоповерховий дім фабрики “Калина” в Тернополі. У 1932 р. створили третій відділ – інсталяційний, фахівці якого займалися проведенням центрального опалення у промислових, житлових, кооперативних, церковних об’єктах (в приміщенні “Українбанку” в Почасві, “Народної лічниці”, фабриці “Калина” у Тернополі, районних молочарнях), установкою парових котлів, сушарень, пралень, пекарень, а також проведенням газу та води. У 1933 р. створено електротехнічний відділ у КІР, в якому виготовляли радіоприймачі, займалися монтажем електричного освітлення. У 1934 р. відділ відкрив фабрику (на вул. Льва Сапіги; тепер – вул. С. Бандери) та магазин (на вул. Сикстуській, 29; тепер – вул. Дорошенка) радіо та електротехнічних приладів “Еко”. Денно фабрика виготовляла 1 000–1 400 батареї “Еко”³².

Важливого значення українці Львова надавали розвитку хімічного промислу. Особливою популярністю у місті користувалася фабрика “Елегант”, яку у 1906 р. створили О. Левицька та її брат О. Левицький. У 1918–1922 рр. підприємство зруйнували. Після війни, а саме у 1922 р., воно відновило свою діяльність під керівництвом О. Левицького та Я. Скопляка. Офіційно фабрика називалася “Зоря” – фабрика хімічних виробів О. Левицької і С-ка. У 1927 р. тут працювало шість робітників³³. В “Елеганті” виробляли пасту для взуття різних кольорів, пасту та віск для підлоги, вазелін та “лякери” (лак) 56 кольорів, синьку для білизни, шварц (чорна паста) до чобіт, шевську смолу, а влітку – т. зв. “мухолапки”.

Про фабрику кореспонденти тогочасних часописів склали вірші:

*“Елегантом” за границя
Все себе репрезентує,
В нас – ой, леле! “Елегантом”
Газда чоботи смарує.*

Свою продукцію підприємство збувало через “Центросоюз”, а також приватних купців із Галичини, Волині, Познаньщини, Шлеська, Данцига³⁴.

Хімічний промисел також репрезентувала фабрика свічок “Керос” К. Котецького та П. Дурбака. Продукція мала попит, продавали її здебільшого церквам. Про свічки Котецького склали пісні, які використовували як рекламу:

*“А то йде свій до свого,
А то така чічка,
А то ясна-найясніша
Котецького свічка”.*³⁵

Важливим економічним осередком у Галичині був кооператив “Центросоюз”, зокрема його фабрика мила, створена під керівництвом інженера-хіміка Е. Гавалка. Тут виготовляли туалетне та пахуче мило. В середині 1930-х рр. виробництво мила значно збільшилося. Якщо в 1934 р. виготовили 541 091 кг, то в 1936 р. – 812 723 кг мила. Кількість продукції менше ніж за два роки збільшилася на 271 632 кг, тобто більше

³² Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – 8 квітня.

³³ Новий час. – 1927. – 14 березня.

³⁴ Там само. – 1931. – 12 квітня.

³⁵ Там само.

ніж на 50 %³⁶. Однак “Центросоюз” не зупинявся на досягнутому. З 1 серпня 1931 р. у Львові почала діяти фабрика ниток, на якій працювало декілька робітниць-українок.

Чимало людей трудилося на дрібних українських підприємствах хімічного промислу, які славилися своєю продукцією: “Етан” (лак, крейда), “Сільва” (засоби для чищення металів), “Брильянт” (крохмаль), фабрика О. Герасимовича (клей, чорнило), “Альое” (косметика), “Меріда” (косметика), “Астрон” (свічки), “Фамоза” (мило, зубні пасти), “Чайка” (мило), “Атра”, “Атом”, “Мота” (хімічні вироби).

Із підприємств металообробного промислу слід виділити фабрику залізних виробів “Сталь”, майстерню бляхарських виробів А. Заяця, ливарню дзвонів М. Брилинського та підприємства КІР. Розвитку української економіки у регіоні сприяв торговельно-промисловий дім “Достава”, створений у 1905 р. у Станиславові. У 1910 р. з метою розширення діяльності його перенесено до Львова. “Достава” знаходилася у власній двоповерховій будівлі на пл. Ринок, 44. Кооператив створив у місті майстерню з виготовлення церковних риз, образів, рам, нагородних знаків. “Достава” брала участь у світових виставках: отримала золоту медаль і диплом “гранд-премію” в Римі, золотий хрест – у Карлсбаді, золоту медаль і диплом від російського міністерства торгівлі в Одесі³⁷.

5 грудня 1937 р. Промисловий банк спільно зі РСУК та агрономічно-технічним товариством “Праця” створили у Львові власний столярський кооператив “Архо”, який представляв деревообробний промисел³⁸. Спочатку там працювало 50 столярів із різних місцевостей (Львів, Винники, Підберізці, Чижиків, Миклашів). Спілка по гуртових цінах продавала дерево (столярське і будівельне) для своїх членів. Працівники “Архо” виконували первинну обробку дерева, виробляли меблі різних конструкцій. У 1938 р. відкрили першу українську кооперативну крамницю столярських виробів у Львові в приміщенні “Народного дому” на вул. Корнякта, 1, а згодом і власний склад меблів³⁹. Робітники фірми “ЕАР”, власниками якої були Драган і Підгородецький, виготовляли якісні меблі, які поєднували сучасний стиль, практичність, елегантність з елементами українського народного мистецтва.

У 1933 р. у Львові засновано фабрику шевських кілків О. Ониська і Я. Скопляка “Дендра”. У 1934 р. на фабриці виготовили 35 тонн кілків, а вже у 1935 р. – 75 тонн. Сировиною підприємство забезпечувала “Народна торгівля”, а упакуванням – “Бібльос”⁴⁰.

У місті, крім фабрик “Ельстер і Топф” (з 1931 р. “Аїда”), “Карналіт”, діяло чимало українських паперових підприємств. Відомою була фабрика картонних та паперових виробів “Декоро” (власники В. Рижевський та В. Онишкевич), в якій працювало 25–40 робітників. Фабрика мала власну друкарню для виготовлення кольорової реклами, упакування промислових продуктів. Робітники фабрики брали активну участь у культурно-освітніх заходах. Кореспондент “Нового часу”, запрошений на свято “Ялинки”, ділився враженнями: “Дійсно гарна атмосфера фабричного свята справила

³⁶ Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – 21 березня.

³⁷ Там само. – 1935. – 29 грудня.

³⁸ Голос. – 1938. – 2 січня; Новий час. – 1938. – 28 січня.

³⁹ Діло. – 1939. – 7 лютого.

⁴⁰ Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – 2 лютого.

на мене приємне враження. Свобідне, приємне єднання власників фабрики, управи, адміністративного і робітничого персоналу мало в собі щось із характеристичних, багатомовних рисок українського приватного промислу... Немов одна родина, огріта теплом добрих батьків і добірних, слухняних, вдоволених дітей”⁴¹.

Також українці мали в місті на вул. Більчевського, 4 (тепер вул. Ковжуна) фабрику, де виготовляли паперові сумки “ТОП”. Крім звичайних повсякденних сумок, робітники виробляли фірмові: “Суспільного промислу”, “АТА”, “Союзного базару”. Тут знаходився і склад паперу – подарункового і друкарського, який збували українським видавництвам, серед яких “Дешева книжка”, “Нова хата”, “Жінка”, “Нове село”, “Проміні”, “Українське юнацтво”, “Голос нації”, “Студентський вісник” та ін.⁴²

Паперовий промисел представляла також фабрика книг, паперових виробів та друкарня “Бібльос”, директором якої був син відомого громадського діяча Є. Нагірний⁴³. У 1935 р. на підприємстві працювало 75 робітників та дев’ять урядовців, зокрема випускники торговельної, державної промислової, фахової школи сестер Василянок, слухачі однорічних торговельних курсів товариства “Просвіта”⁴⁴.

Стан паперового виробництва значною мірою позначився на розвитку поліграфічної промисловості. Ця галузь була представлена видавництвами НТШ, “Діло”, “Дешева книжка”, “Нова хата”, “Нове село”, “Жінка”, “Проміні”, “Українське юнацтво”, “Голос нації”, “Студентський вісник”, у друкарні “Й. Бучківський”, “Українська преса” І. Тиктора, видавничому кооперативі “Червона калина” тощо. Політичне та фінансово-економічне завдання виконувала рекламна фірма “Фама”, створена Р. Шухевичем (таємний співвласник, оскільки був засуджений і не міг бути юридично зареєстрований) та Б. Чайківським. У “Фамі” працювали колишні безробітні, засуджені члени ОУН, які не могли працевлаштуватися у державних установах. На фірмі успішно функціонували такі відділи: оголошень у пресі, кінореклами, друкування рекламних буклетів, виготовлення фірмових типових вивісок і рекламних щитів, рекламного оформлення вітрин (дизайн), організація рекламних виставок і ярмарків, виготовлення “адресацій” (книги адрес, установ, фірм) і транспортний відділ⁴⁵.

У 1930-х роках брати Чучмани заснували у Львові “Унію” на вул. Мілковського, 5 (тепер вул. Гулака-Артемовського). Поряд із цинкографією (клішарня) був створений літографічний відділ під керівництвом одного з найкращих галицьких літографів В. Андрейчина⁴⁶.

Мінеральний промисел представляло насамперед цегельне виробництво. Великі цегельні функціонували здебільшого за межами Львова, а саме у Глуховичах, Ременові, Дмитровичах та Гаях. Відомою у регіоні була українська фабрика цементних виробів Ю. Грицака, великий будівельний комбінат І. Левинського, який об’єднував цегельні, підприємства з виробництва керамічних плит, гіпсових та інших будівельних

⁴¹ Торгівля і промисл. – 1937. – 1 лютого.

⁴² Новий час. – 1936. – 28 грудня.

⁴³ ЦДІАЛ України. – Ф. 590. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 10.

⁴⁴ Там само. – Арк. 12, 13, 13 зв.

⁴⁵ *Чайківський Б.* “Фама”. Рекламна фірма Романа Шухевича / Б. Чайківський. – Львів: В-во “Мс”, 2005. – С. 5–6, 71.

⁴⁶ Діло. – 1932. – 26 березня.

деталей⁴⁷. Згодом на місці керамічної майстерні І. Левинського з ініціативи різьбяр С. Литвиненка засновано майстерню “Око”. За проектами тогочасних українських митців порцеляновий посуд виготовляли на фірмі О. Ониська. У місті виробляли бетон, вапно, займалися обробкою каменю. Щоправда, найбільші каменоломні, вапняні та гіпсові підприємства діяли за межами Львова – у Стрийському, Надвірнянському та Сколівському повітах. Складна промисловість була репрезентована переважно польськими підприємствами (наприклад, “Кераміка” на вул. Галицькій, скляні заводи “Львів” (400 робітників), “Леополіс” (350 робітників) та ін.), які займалися виробництвом посуду, віконного скла, пляшок⁴⁸.

Отже, у міжвоєнний період ХХ ст. українці міста Львова були власниками низки промислових підприємств та кооперативів, кількість яких поступово збільшувалася і в кінці 1930-х рр. сягала близько 70. Приватні підприємства представляли різні галузі промислу, займалися пропагандою своїх товарів, сприяли формуванню українського робітничого класу та надали змогу українцям конкурувати з поляками та євреями Львова.

Оксана Пасицкая. Украинский промысел Львова в 1920–1930-х годах

В статье характеризуется состояние развития и особенности украинского промысла во Львове в междувоенный период. В частности, проанализированы мероприятия по пропаганде украинской индустрии. На основе периодики и неопубликованных архивных материалов показан процесс создания и функционирования отдельных украинских предприятий, которые были для украинцев местом не только работы, но и формирования национального сознания, и давали возможность конкурировать в экономическом направлении с поляками и евреями Львова.

Ключевые слова: украинский промысел, предприятие, кооператив, фабрика, Львов, развитие.

Oksana Pasitska. Ukrainian craft of Lviv in 1920–1930s

The article describes the state of development and features of the Ukrainian craft in the interwar Lviv. In particular, the promotion activities of Ukrainian industry are analyzed. Following the periodicals and unpublished archive materials, the process of creation and functioning of various Ukrainian enterprises is shown. These enterprises were not only a work place for Ukrainians, but also a place of formation of national consciousness, they allowed to rival in the economic field with Lviv Poles and Jews.

Key words: Ukrainian craft, enterprise, cooperative, factory, Lviv, development.

⁴⁷ *Hoszowski St.* Ekonomiczny rozwój Lwowa w latach 1772–1914. – Lwów, 1935. – S. 86.

⁴⁸ *Сичинський В.* Нариси з історії української промисловості / В. Сичинський. – Львів, 1937. – С. 34, 58.